

TÓTH ANDRÁS

Tervek az Egyetemi Könyvtár fejlesztésére (1906–1914)

Az első világháborút megelőző évtizedek során az egész magyar könyvtárügyben válságos helyzet állt elő. Sürgős megoldásra várt a fiatal közművelődési könyvtári hálózat ügye. A fővárosi könyvtárak mellett felnőttek a vidéki tudományos és közművelődési könyvtárak s jelentkeztek újszerű problémáikkal. A főváros régi és új nagykönyvtárai szinte kivétel nélkül komoly nehézségekkel küzdöttek.

Az Egyetemi Könyvtár, a főváros legrégebb tudományos könyvtára sem volt kivételes helyzetben. Problémái két téren jelentkeztek. A technikai jellegű kérdések a főváros és az egyetem rohamos számszerű fejlődésével, a nyomda-termékek számának világszerte erős ütemű szaporodásával függtek össze. Az 1874-ben elkészült épület kicsinynek bizonyult. Férőhelyhiány mutatkozott elsősorban az olvasóteremben, ill. a raktárakban és a hivatali helyiségekben. A műszaki kérdések mellett funkcionális, elvi kérdések is felmerültek. A közvélemény egyre erősebben kezdte követelni, hogy a könyvtár az oktatási feladatok mellett szélesebb kört szolgáló, haladó szellemű tudományos funkciót is lásson el. A két problémakör együtt jelentkezett: az épület fejlesztésére s a funkció modernizálására irányuló kívánság egy időben nyilvánult meg.

1906 októberében az egyik legjelentősebb fővárosi sajtóorgánium, a *Pesti Napló* hasábjain a radikális körökhöz közelálló FÓTI József Lajos felsőkereskedelmi iskolai tanár tollából *Kultúrpolitika* címmel vitacikk jelent meg az egyetem és az Egyetemi Könyvtár legégetőbb problémáiról. „Ez az ország rossz nevelést kap” — állapította meg FÓTI. Nincs igazi tanárképzés, fel az egyetemig általános reformra van szükség. Európai viszonylatban is rengeteg a hallgató, a tantermek száma viszont katasztrofálisan kevés. Az egyetem szervezete és szelleme gátat vet minden fejlődésnek. Az egyetemen belül a leg súlyosabb vád a könyvtárat illeti. Itt hihetetlen az elmaradottság. A könyvtári szabályzat lehetetlenné teszi a tudományos elmélyedést. Az olvasótermi könyvtár összeállítása terén tudatlanság és rosszakarát vezette a könyvtár vezetőit: az olvasóterem régiségtárhoz hasonlít. A nagyraktárból egyszerre csak egy könyvet lehet kérni s az is csak másnapra érkezik ki. Az illetékesek vessenek számot lelkiismeretükkel s lássanak munkához. Művelődéspolitikát kell kezdeni, mert a „hadseregek, udvarok, önálló és közös vámok elpusztulnak; örök csak a kultúra!”

FERENCZI Zoltán könyvtárigazgató a napilap következő számában megjelent válaszában szinte minden vádat formálisan visszautasított. Hivatkozott az olvasóterem nemrégiben végrehajtott modernizálására. A beszerzési átalány és a személyzet elégtelenségével kapcsolatos vádatok elhárította. FÓTI élt a viszontválasz jogával s elsősorban arra hívta fel a figyelmet, hogy a több mint 6000 hallgató részére végzetesen kevés a 120 olvasótermi férőhely.

A sajtóvitában szereplő valamennyi könyvtári kérdéssel találkozni fogunk az alábbiak során. Annyit azonban meg kell már eleve jegyeznünk, hogy Főrnak a használati szabályzatot illetően is igaza volt. A hallgatók részére „A könyvtár közhasználatáról” készített nyomtatványból valóban azt látjuk, hogy a könyvtár nem törekedett a hallgatóság megfelelő kiszolgálására. Az olvasótermet csak „tisztességesen öltözött és komoly magaviseletű” fiatalembernek vehették igénybe; a kevés olvasóhelyre az egyetemi és műegyetemi hallgatóknak elsőbbségük volt. Az valóban nehézkessé tette a tudományos elmélyedést, hogy egyszerre csak egy könyvet lehetett kérőlapon kérni s szintén csak egy könyv lehetett az olvasónál (kivéve szótárakat, fordításokat, atlaszokat). Sok panaszra adott okot a kölcsönzési rend is. Biztosíték nélkül csak „tekintélyes állású férfiak” kaphattak kölcsön. Egyetemi hallgatók egyszerre egy művet kaphattak indexük letétele vagy egy professzor jótállása mellett. Az egyetem kötelékébe nem tartozók csak a könyv teljes értékének letétele mellett vehettek kölcsön.¹

Az utóbbi évtizedekben a fővárosi sajtó több ízben emlékezett meg az Egyetemi Könyvtárról, főleg az olvasótermi kérdésekről,² — mégis elsősorban ez a meglehetősen éleshangú sajtópolemia mozdította el a holtpontról a könyvtár bővítésének, újjáépítésének ügyét. Azért, hogy végül is nem történt semmi, hogy a szép tervek füstbe mentek, — nem egészen FERENCZI Zoltánt illette a vád. Mire a tervek realizálódtak, kitört a világháború. Viszont: ha korábban kezdtek volna hozzá a tervek kidolgozásához, talán pár évet nyertek volna. Olyan éveket, amikor még szó lehetett a tervek valóraváltásáról is.³

A korábbi évek során sem a könyvtár vezetősége, sem a minisztérium részéről nem jelentkezett átfogó elképzelés a könyvtári problémák megoldásával kapcsolatban. A rendelkezésre álló kevés forrásanyag világosan mutatja, hogy csupán részletkérdések merültek fel; alapvető, funkcionális kérdések nem. Így például a mindenkori prorektor elnöklété alatt működő egyetemi könyvtárbizottság a századfordulón foglalkozott a beszerzési átalány csekély voltával; nemzetközi példákra hivatkozva kérte — hiába! — annak felemelését.⁴

¹ *Pesti Napló*. 1906. okt. 16., 17. és 18. sz. — A könyvtárhasználatnak a cikkben kifogásolt szabályait l. a 4524/1901. VKM sz. a megjelent „*Ügyviteli szabályzat*” 20—44. §-ai alatt.

² Erre példákat hoz VÉRTESY Miklós: *Olaszótermi gondok az Egyetemi Könyvtárban*. Könyvtáros. 1966. 8. sz. 454—456. l.

³ A tanulmány elsőrendű forrásanyaga az Egyetemi Könyvtár irattára (EK), különösen annak „Ferenczi Zoltán iratai. Könyvtárápítkezés” c. különössomója (FZ) tervrajzokkal; valamint a könyvtárnak (részben a *Magyar Könyvszemlében* is, részben csak az éves gyarapodási jegyzékek előszavaként késvé megjelent) beszámolójelentései (Jel.), ill. az egyetemi könyvtárbizottságnak a könyvtári irattárban őrzött iratai (KBiz). A felettes szervek (rektori hivatal, VKM) erre a korra vonatkozó iratanyaga elpusztult. A könyvtárbizottság jogkörét a fent említett jogszabály 2. §-a írta körül.

⁴ KBiz 1900. jan. 20—24. ülése. Az akkor legjobban ellátott s általában leghaladóbbnak tartott amerikai egyetemi könyvtárakat nem számítva, a jelentősebb adatok:

Egyetem	Hallgatók száma	Átalány
Párizs	17 512	67 104
Berlin	14 034	82 482
Bécs	8 296	102 525
Lipce	5 430	106 428
Prága	4 319	178 509
Helsinki	2 723	50 000
Utrecht	1 064	40 000
Oxford	950	98 200
Budapest	7 547	40 910

Később (a nagy torinói könyvtárégés nyomán) a tűzbiztonság kérdése, majd a nyitvatartás, a forgalom állandó emelkedésének ügyei kerültek szőnyegre, azonban mindig csak elszigetelten. A könyvtár vezetősége csupán az olvasóterem kicsiny voltát ismerte el (ezen nem segíthetett!), azonban mereven elzárkózott a kölcsönzési reform és a vasárnapi nyitvatartás elől.⁵

A sajtópolémia után a könyvtár problémakörének egésze került a szakmai és a széleskörű nyilvánosság jogos érdeklődési körébe. Az egyetemi könyvtárbizottság a vita után leszögezte, hogy „nem ugyan a szóban forgó igazságtalan és valótlanságokat tartalmazó czikk miatt, hanem az ügy érdeméből” állást kívánt foglalni az átalány és a létszám emelése, a könyvtár épületének bővítése mellett. A bizottság a könyvtárigazgató javaslatára megállapította, hogy a könyvtár épülete — az első könyvtári céllal épített épület Magyarországon! — már létesítésekor elavult volt. A könyvtár kérdései vagy egy teljesen új épület építése („nagyszabású és végleges megoldás”), vagy a régi épület bővítése, ill. átépítése útján lennének megoldhatók. Az új épületet a Szerb utcába tervezték (a mai egyetemi főépülettel szemben fekvő telkekre). A régi épület bővítésével kapcsolatban a Szép utcára nyíló, a könyvtárral szomszédos Patay-féle telek és kis ház megvétele lett volna a megoldás. A bizottság a javaslatot minisztériumi elbírálásra óhajtotta felterjesztetni.⁶

A határozat alapján — megismételve egy évvel korábbi, teljesen visszhang nélkül maradt összeállítását — FERENCZI 1907 elején részletes elaborátummal fordult a minisztériumhoz.⁷ Indokként felhozta, hogy a könyvtár kérdésével az 1907. évi költségvetés tárgyalásakor az országgyűlés is foglalkozott. Előadta, hogy a könyvtári épület 32 éves; építésekor 2200 hallgatója volt az egyetemnek s akkor az olvasóterem 102 férőhelye elegendőnek bizonyult. A hallgatók száma azóta 6400-ra emelkedett. A hallgatók közül soknak nincs máshol tanulási lehetősége; megrohanják az olvasótermet, órákig várakoznak, a lépcsőházban meggyújtott lámpák fénye mellett olvasnak „a mi nemcsak megható, de szomorú látvány is”. Kis agitatív túlzással fejti ki, hogy a fővárosban az Egyetemi Könyvtár úgyszólván az egyetlen általános jellegű, közhasználatú tudományos könyvtár; ennek ellenére nincsenek kutatószobái s kicsiny a folyóiratolvasó is. A hivatali helyiségek is elégtelenek: az 1874-i négy tisztviselővel szemben 13 embert kell elhelyezni ugyanazokban a szobákban.

A helyzeten csak az épület bővítése segíthet. Új, 400 férőhelyes olvasótermet kell létesíteni a jog- és az orvoshallgatók részére. A régi olvasótermet a hittudományi és bölcsészhallgatóknak szánták. (Felmerült az az elképzelés is, hogy a régi olvasótermet a nők, az újat a férfiak részére kellene berendezni.) A bővítési terv méreteire jellemző másik adat: a raktárépítkezés 1,3—1,6 millió kötet elhelyezésével kb. 50 évre oldotta volna meg a könyvtár gondjait. A javaslat tervbe vette a már említett Szép utcai telek megvételét, azonban ezen túlmenően egy kb. 10 méteres sávot óhajtott megszerezni az ún. ferences épületből is. Ezzel a könyvtári épületen belül szép, szimmetrikus megoldást tett volna lehetővé. A templom felé (az udvar helyén) új utca nyitását tervezték; ez egyrészt lehetővé tette volna a könyvtárépületnek más épületektől való teljes

⁵ Jel. 1905. és 1906.

⁶ KBiz 1906. dec. 5.

⁷ EK FZ 1907. s. d. és a tervrajzanyag (részben a kéziratár „G. 162. a. 1.” jelzete alatt).

felszabadítását, másrészt a templom kibontását. Így a terv megvalósítása a könyvtári érdekek szolgálata mellett előnyösen befolyásolta volna a belvárosi városkép alakulását.

A minisztérium KORB Flóris műépítészt küldte ki a Szép utcai ingatlan felbecsülésére. KORB jelentette, hogy a 267,25 □öles telekért és házáért újabban kért 620 000 korona nem reális tárgyalási alap: a legutóbbi belvárosi ingatlanárakat figyelembevéve a tulajdonosok eredeti javaslata (450 000 ft) lenne a maximális ár. A maga részéről a nyilvánosság tájékoztatása mellett a kisajátítási eljárás megindítását javasolta, hogy így a tulajdonosokat a realitás talajára lehessen szorítani. Kifejtette, hogy szerinte a jelenlegi épület bővítése csak időleges megoldást hozhat. — A minisztériumnak ezzel a lépésével a hivatalos szervek minden akciója hosszú időre lezárult. FERENCZI 1907. évi jelentése utalt ugyan a sajtóvitára s jelezte, hogy a bővítési tervet felterjesztette. Szinte mentegetődzésként sorolta fel a legutóbbi időben végrehajtott könyvtári „reform”-munkálatokat (új raktár a régi őri lakásban, a pinchelyiség bepolcozása, az olvasótermi férőhelyek 124-re emelése, az ügyrendi szabályzat kiadása).

A közvélemény sorompóbaszállása volt szükséges ahhoz, hogy a könyvtár ügyében új mozgolódás induljon meg. Elsőrendű szerepe volt ebben kitűnő haladószellemű művelődéspolitikusainknak, SZABÓ Ervinnek és MADZSAR Józsefnek, akik a *Huszdik Század* hasábjain (1907 végén) fulmináns vitacikket jelentettek meg az Egyetemi Könyvtárról.⁸ A vitacikk megírására az alkalmat az Egyetemi Könyvtár olvasótermi anyagáról az újjáalakítás után kiadott, a *Pesti Napló* cikkét is „megihlető” címjegyzék⁹ szolgáltatta. A cikk elején JÁSZI Oszkár szerkesztői megjegyzésben tartotta szükségesnek elhárítani azt a vádat, mintha a könyvtári kérdés felvetése (a nagy port felvert pécsi szabadtatási kongresszus¹⁰ utóhangjaként) „hecc” lenne a hivatalos, konzervatív tudományos körök ellen. Mindkét szerző hiába ajánlotta fel sorait más, konformista lapoknak. (SZABÓ Ervin például a *Budapesti Szemlének*!)

SZABÓ Ervin említett bírálatában tőle megszokott magas — külföldi tapasztalatokra épített — szakmai mércét állított fel. Kritikájában nem csupán a kötettel, hanem magával az Egyetemi Könyvtárral, annak funkciójával is foglalkozott. „Szegény ország vagyunk, szegények a könyvtáraink is. Nincs egész Magyarországon egyetlen technikailag tökéletesen berendezett könyvtár.” (Talán majd Kolozsvárott! — reméli.) Könyvtáraink csekély áta-

⁸ *Huszdik Század*. 1907. 964—976. l. SZABÓ Ervin írása megjelent a „*Szabó Ervin könyvtártudományi cikkei és tanulmányai*” c. kötetben (Bp. 1959. 68—83. l.). A cikkről írt a kötet bevezető tanulmányában KŐHALMI Béla is.

⁹ *A budapesti kir. m. tudományegyetemi könyvtár olvasótermének címjegyzéke*. Bp. 1906. Egyetemi Ny., XI, 350 l. GULYÁS Pál ismertetése: *Magy. Könyvszle.* 1907. 68—70. l.

¹⁰ Messze vezetne, ha a pécsi kongresszussal kapcsolatos politikai és művelődéspolitikai kérdéseket ismertetnénk. Ezeket érinti a JÁSZI Oszkár működésére (elsősorban FUKÁSZ György: *A magyarországi polgári radikalizmus történetéhez. Jászi Oszkár ideológiájának bírálatá*. Bp. 1960.) és a Galilei Kör történetére (TÖMÖRY Márta: *Új vizeken járok. A Galilei Kör története*. Bp. 1960.) vonatkozó modern szakirodalom. — Tanulságos viszont, hogy miben látta JÁSZI a pécsi kongresszus jelentőségét: „... a konzervatív-dogmatikus világnak ellentáborát... a szervezett munkásság és a mi embereink alkoták.” A kongresszus sikere felér az októberi általános sztrájkéval. Pécssett a haladás elmélete és gyakorlata fogott kezét. (*Huszdik Század* 1907. 979—980.) — A kongresszuson SZABÓ Ervin „Általános irányelvek népkönyvtárak könyveinek megválogatására” c. tartott előadást.

lány és kicsiny személyzet mellett a nyugati könyvtárakéval¹¹ egyenértékű szolgáltatásokat nem nyújthatnak; „de bizonyára elvárhatjuk a törekvést azok irányában”. Az Egyetemi Könyvtárban ezen a téren is súlyos bajok vannak. Protekcióval, a szolgálak megvesztegetésével lehet csak könyvhöz jutni; a kézikönyvtár használatánál viszont nehézséget okoz a diákok nyelvtudásbeli hiánya, mely a „gaz némettől irtózó hangulat” szomorú következménye. A kézikönyvtár teljes anyagát két filológus (DEDEK CRESCENS Lajos és DÉZSI Lajos) állította össze. Még a társadalomtudományi anyag is hiányos, súlyosan elavult. A hittudományi szak 11 oldalas jegyzékszövegében egyetlen magyar nyelvű biblia nem található. Általában a British Museum kézi könyvtárában több magyar nyelvű szakkönyv található, mint az Egyetemi Könyvtáréban. A kézikönyvtárak anyagának válogatását, minden szakhoz értő, több tudós könyvtárosra szabad csak bízni. Csak így remélhető, hogy egy ilyen jelentős közkönyvtár a reá váró művelődési feladatokat el tudja látni.

MADZSAR József az alkalmazott orvostudományi részt bírálta s először az általános arányokat kifogásolta (szépirodalom és nyelvészet 100, történelem és irodalomtörténet 50, jogtudomány 40, orvostudomány 20, hittudomány 11 lap). Az orvosi anyag válogatása „vétkes könnyelműség és feneketlen tudatlanság” jegyeit hordozza magán. Hasznavehetetlen műveket nyújt, rossz szakrendszerben, a szakrenden belül tárgyi tévedésekkel. „Pedig ez »könyvtár-tan!« Ehhez az uraknak hivatalból érteni kell!” S mindezt Ferenczi Zoltán megnyugvással adja át a közhasználatnak! Az orvost becsukják, ha hibázik; a három urat nem fogják becsukni, „mert ebben a Magyarorszában hamarabb kerül a vádlottak padjára az, aki ilyen kérdéseket feszeget”.

SZABÓ Ervin és MADZSAR véleményének helytálló voltát mi sem bizonyítja jobban, mint GÜLYÁS Pálnak a könyvtárostársadalom hivatalos lapjában, a *Magyar Könyvszemlé*ben megjelent bírálata.^{11a} A jó szándék rövid dicsérete után azonnal kijelenti, hogy a célt most sem sikerült elérni. A régi jegyzékhez viszonyítva is: elavult művek maradtak bent, sőt kerültek újként be az olvasóterembe. Viszont sok olvasóterembe való mű maradt a raktárban. Az okot keresve, ő is megállapítja, hogy a könyvtárosok nem vonták be a munkába az egyetemi szakembereket. Kritikája elsősorban a francia nyelv- és irodalomtudományra irányult. Megállapította, hogy a klasszikusok közül sokan régi vagy csonka kiadásban találhatóak (BOILEAU: 1809, CORNEILLE: 1834). Teljesen hiányzanak például DAUDET, FLAUBERT, MAUPASSANT, ZOLA. „Az itt feltárt hiányok annál sajnálatosabbak, mivel egyrészt azok... könnyen el lettek volna kerülhetők s mivel másrészt orvoslásukra, tekintve egy olvasótermi könyvtár újból történő berendezésének fáradságos és költséges voltát, a közel jövőben aligha lehet remény.” A hivatalos FERENCZI-vonal a félhivatalos szaklaptól is kemény kritikát kapott.

A kemény hang nem maradt teljesen pusztába kiáltó szó: az egyetemi könyvtárbizottság 1908. január 30-án BALLAGI Aladár előadásában újból foglalkozott a könyvtári ügyekkel. Ballagi szerint a *Pesti Naplónak* (hangvétele ellenére) az alapkérdésben igaza volt: az Egyetemi Könyvtárban, a magyar

¹¹ SZABÓ Ervin elsősorban amerikai, angol és német tapasztalati anyagra épített. A monarchia legjelentősebb egyetemi könyvtára, a bécsi, más nagyságrendben, de hasonló gondokkal küzdött. Történetének kitűnő összefoglalását nyújtja PONGRATZ, Walter: *Geschichte der Universitätsbibliothek*. Graz—Köln, 1965. (Klny. a *Studien zur Geschichte der Universität Wien* c. jubiláris kiadvány I. kötetéből.)

^{11a} *Magy. Könyvszle.* 1907. 68—70.

tudományos élet mindenkori fokmérőjében, tarthatatlanok az állapotok. Ezt a *Huszdik Század* is jól látta! Minden eddigi felterjesztés eredménytelen maradt. Ő a Szerb utcai megoldást pártolta. — Nagy kárt okozott a könyvtár ügyének, hogy FERENCZI s a hivatalos körök JÁSZIÉK kiállítását politikai alapon tudták elhárítani s hogy BALLAGI alapján helyes véleménye személyi okok miatt (halálos ellensége volt FERENCZINEK) nem talált kellő értékelésre. Ez a többfrontos hadviselés lehetetlenné tette, hogy FERENCZI a minisztérium felé megfelelő eréllyel képviselje az átépítés ügyét. A személyi ügyek következménye volt, hogy az 1908/1909-es tanévben mellékes kérdések (szervezeti szabályzat, nyitvatartás időpontja) vonták el a figyelmet a főkérdésről, az építkezésről. A könyvtári bizottság is ekkortájt fordult szembe BALLAGI álláspontjával. Ezzel is magyarázható, hogy a könyvtár iránti érdeklődés hosszú időre ismét elaludt. A Szép utcai kis ház helyére többemeletes bérház épült, — így a bővítés nagyvonalú megvalósításának leggazdaságosabb lehetősége megszűnt. A minisztériumban volt ugyan 1908 végén egy megbeszélés az Egyetemi Könyvtár ügyében, azonban eredményéről nem tudunk semmit: a könyvtárigazgató éves jelentése nem is említi. Az igazgató és a bizottság mind 1908-ban, mind 1909-ben, a költségvetés tárgyalása előtt felterjesztette a követelményeknek megfelelően átalakított, szinte szokványossá vált elaborátumát a könyvtár bővítése érdekében. Eredményről itt sincs tudomásunk; „hacsak eredmények nem tekintjük azt, hogy — a könyvtárbizottság véleménye szerint — a felelőség rólunk a nagyméltóságú Minisztériumra hárul.”¹²

Ezekben a felterjesztésekben FERENCZI megállapítja, hogy a bajok — s a hallgatók — száma állandóan fokozódik. A belvárosi építkezések minden természetes világosságot elvettek a könyvtári szobáktól; a raktárak zsúfoltak, pincékben, folyosókon állnak a könyvek. Az átalány egy közeprendű német egyetemi könyvtárét sem éri el; a raktári személyzet elégtelen: egy könyv kézbeadása — s ez szerinte nem engedhető meg! — 10—15 percet vesz igénybe. Csupán az olvasótermi orvosi szak kiegészítésére (íme MADZSAR kritikájának hatása!) kb. 10 000 K-ra lenne szükség. Gyors segítség nélkül az olvasóterem nem válhatik „az egyetemi ifjúság és a tanulni vágyó közönség szükséges, nevelő és tanuló kézikönyvtára”-vá. — Az egyetlen megoldás: új, minden oldalról szabadon álló épület vagy a Szerb utcában vagy az orvosi központi épülettel szemben fekvő (ma is) üres dohánygyári telken. A Szerb utcai megoldásra iratai között számos, HOFHAUSER Antal építész kezétől származó tervvázlatot találunk.¹³

Az épületért, a bővítésért hosszabb szünet után 1911 végén indult meg az új küzdelem. Vessünk e tűzszünetben rövid pillantást a könyvtár belső helyzetére, elsősorban a forgalmi adatokra, az állományra és a személyzetre. Annnyit már tudunk, hogy a hallgatók száma állandóan emelkedett; 1909-ben az igazgató szerint 7000 körül járt. A *forgalmi adatok* is erős igénybevételt mutatnak:

Az adatok világosan mutatják, hogy ha a használók száma kicsit ingadozott is, a használt művek száma szinte állandóan emelkedett. Az indexletének kölcsönzési biztosítékként való elfogadása a kölcsönzési forgalmat rövid idő alatt megháromszorozta. Az utolsó békeév (1913) kiugróan magas forgalmi adatokat mutat.

¹² Az EK KBiz 1908. évi jegyzőkönyveiből.

¹³ Az EK FZ iratesomóban.

Forgalom	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914
<i>Olvások az</i> 1. olvasóteremben	3 039	2 829	2 896	3 126	2 847	3 646	3 289	3 862	2 547
2. folyóiratolvasóban és a tanári olvasóban	3 896	4 207	3 527	3 814	3 455	3 561	3 433	4 556	4 283
<i>Olvastott mű az</i> 1. olvasóteremben	57 946	65 387	91 218	97 357	89 602	94 299	85 165	100 026	76 453
2. folyóiratolvasóban és a tanári olvasóban	5 413	6 253	6 560	7 576	7 167	7 905	7 516	9 580	9 631
<i>Kölcsönzés</i> kölcsönző	2 865	3 049	3 814	6 485	8 638	9 037	8 391	8 342	6 393
kölcsönzött mű	6 555	6 175	8 099	15 024	19 538	21 680	20 508	19 429	14 319
<i>Összesen használt</i>	9 600	10 085	10 237	13 425	14 940	16 244	15 113	16 760	13 223
<i>használt mű</i>	69 914	79 739	105 877	119 957	116 307	123 884	113 189	129 035	100 403

A könyvtár állománya 1913 végén 498 730 kötet volt. Az éves gyarapodás 6000—7000 kötet körül mozgott, 1914-ben túlhaladta a 7500-at (ugyanekkor Bécsben évi 30 000 volt az átlag!). 1916-ra a szám 4500 alá esett. A pénzes beszerzések kötet-átlagára 1905-ben 14, 1907-ben 18, 1909-ben és 1911-ben 12 K volt. A beszerzésre fordítható évi összeg 30 000—40 000 K között mozgott. Pontosan meg volt határozva a beszerzési átalány kari %-os felhasználása. Az éves keretből előzetesen levontak 45%-ot (30%-ot a folyóiratok és folytatásos művek rendelésére, 15%-ot kötetésre); a maradványból a hittudományi kar 12, a jogi 22, az orvosi 30, bölcsészettudományi kar 36%-ot kapott. (1911. évi adatok; a természettudományi tanszékek ekkor a bölcsészkarhoz tartoztak.)¹⁴

Személyzeti vonatkozásban is sok igazság volt SZABÓ Ervin, MADZSAR és GULYÁS megjegyzéseiben. Rövid áttekintés meggyőzhet efelől. 1905-ben a már régóta súlyos egészségi problémákkal küzdő MÁTÉ Sándor első ór mellett KUDORA Károly másodór, DEDEK CRESCENS Lajos címzetes ór, DÉZSI Lajos, HÓMAN Bálint és BARBUL Jenő tisztek végezték az érdemi munkát. Valóban kivétel nélkül mind társadalomtudományi érdeklődésűek. DÉZSI 1906-ban kolozsvári professzor lett; helyét LUKCSICS József foglalta el. Ugyanekkor nevezték ki — vitázva a nők tudományos foglalkoztatásának elvi kérdéseiről — a könyvtár első női tisztviselőjét, dr. CZEKE Marianne-t. Őt követte pár év múlva WALDBAUER Ilona. 1908-ban lett fizetés nélküli segéd tiszt PASTEINER Iván. 1908 és 1913 között nyugdíjba mentek MÁTÉ, DEDEK és KUDORA. 1914-re szinte az egész személyzet kicserélődött.¹⁵ A vezető örök, TETZEL Lőrinc és BARBUL Jenő voltak a szakmailag kevésbé kiemelkedő egyéniségek. TETZEL őri kinevezése komoly elvi vitára is vezetett FERENCZI és a könyvtári bizottság között. Jellemző módon az örök vezették a másodrendű könyvtári munkálatokat (könyvkölcsönzés, reklamáció, folyóirattár kezelése, statisztika). Mellet-

¹⁴ Az EK Jel. alapján készült kimutatások.

¹⁵ EK 1347/1914. sz. irat. (Hivatali ügyrend az 1914—1915. évekre. A háború kitörésekor módosult.)

tük felnőtt egy lendületes szakértő fiatal könyvtárosgárda: HÓMAN Bálint, CZEKE Marianne, PASTEINER Iván és FITZ József tisztek. Ők végezték a tudományos könyvtári munkálatok dandárát (kézirat- és ritkaságtár, különgyűjtemények katalogizálása és kezelése, szakkibliográfiák készítése, katalógus ellenőrzés). Számos kiegészítő tisztt és gyakornok mellett külön kell megemlékezni PLATZ Helén gépírónőről, aki — irodai munkája mellett — majdnem egyedül látta el az új könyvek címfelvételeit. A címfelvételek ellenőrzésénél, bonyolult címfelvételek elvégzésénél állandó segítséget nyújtott FERENCZI Zoltán igazgató. A szolgálati beosztás jól szervezett volt: a hivatali ügyrend pontosan feltűntette, hogy a vezető tisztségviselők mellé személy szerint kik vannak beosztva az alacsonyabb beosztásúak közül. Osztályokra ekkor nem tagolódtott a könyvtári szervezet.

1911-ben újra lángra kapott a könyvtári küzdelem. A történeti előzményekhez tartozik, hogy WCLASSICS Gyula miniszter február 19-én meglátogatta a könyvtárat, majd március 8-ra értekezletet hívott össze, melyen „egyhangú megállapodás történt abban, hogy az egyetemi könyvtár helyzete haladéktalan gondoskodást igényel”.¹⁶ Az első lépéseket a könyvtár, ill. a könyvtárbizottság tette meg, a memorandum új formában való felterjesztésével. A könyvtári kezdeményezésbe újra bekapcsolódtak a haladó politikai tényezők, de most már szervezett formában. Úgy látszott, hogy a nagy terv ekkor állt legközelebb a megvalósuláshoz.

Ekkor újra a Szép utcai telekkel és a ferences épülettel kapcsolatos terv került előtérbe. Az augusztus 23-án felterjesztett részletes költségvetés szerint az ingatlanok megszerzése közel 1,5 millió K-ba, az építkezés kb. 2,5 millió K-ba, a berendezés mintegy 1 millió K-ba került volna; összesen tehát kb. 5 millió K-val kellett számolni. (Az építkezés alapadatai: 24 m magasság, 8 könyvtárraktári szint, 2553 m²-en m³-ként 40 K, a berendezés m³-ként 15 K.) Ezért a nem kicsiny összegért viszont a könyvtár egy új, 504 m² alapterületű olvasótermet, 12 tanári olvasószobát, hivatali helyiségeket s közel 15 000 fm raktári férőhelyet kapott volna.¹⁷

Ebben a stádiumban kapcsolódott be a vitába — SZABÓ Ervin kezdeményezésére — a Galilei Kör. S itt újra utalnunk kell arra, hogy a fővárosban ekkor nem az Egyetemi Könyvtár ügye volt az egyetlen megoldásra váró könyvtári kérdés. SZABÓ Ervin és a Galilei Kör nem csupán az Egyetemi Könyvtár, hanem az egész budapesti közművelődési és tudományos könyvtári hálózat érdekében hirdette meg a harcot. SZABÓ Ervin korabeli könyvtárügyi tanulmányai is a fővárosi hálózat egészét tekintették át.¹⁸ Egyik tanulmányában a mellékelt táblázatok például a hozzáférhető budapesti tudományos könyvtárak (Múzeumi Könyvtár, Egyetemi, Akadémiai és Fővárosi Könyvtár) adatait vetette össze az akkor szintén építési problémákkal küzdő bécsi Egyetemi Könyvtár adataival. Az összehasonlítás eredménye katasztrofális: Bécs minden jellemző számadatban (állomány, éves gyarapodás, használt kötettség, személyi állomány és beszerzési átalány) túlszárnyalja a négy budapesti könyvtár együttes számadatait. Egy másik táblázat az olvasók foglalkozás szerinti megoszlását vetette össze a budapesti Egyetemi Könyvtár és a liverpooli

¹⁶ EK KBiz 1911. nov. 12.

¹⁷ EK KBiz 1911. aug. 27.

¹⁸ *A budapesti könyvtárügy statisztikája (1910) — A modern könyvtárépítés némely elvéről, tekintettel a főváros terveire (1911) — Egyesült erővel (1910).*

public library között. Az eredmény ismét lesújtó volt s mutatta, hogy nagy tudományos könyvtárunk mennyire nem szolgált általános művelődési célokat.

1910 végén az egyik bécsi könyvtáros megküldte SZABÓ Ervinnek az ott nagy port felvert könyvtári építkezési terveket, melyeket Otto WAGNER dolgozott ki. A tervek nem nyerték meg SZABÓ Ervin tetszését: kifejtette, hogy a raktári célok túltengése áruházszerű architektúrára kényszerítette a modern könyvtáráépítést. A könyvtárosok sokszor irreális optimizmusára vall, hogy a bécsi kolléga így írt: „... klasszikus dolog volna, ha Önök Budapesten megvalósítanák a bécsi tervet s mi Budapest közvetítésével jutnánk majd új könyvtáráépülethez.” SZABÓ Ervin ezt nem tartotta valószínűnek s ebben nem állt egyedül — senki sem hihette azt Budapesten, hogy itt hamarabb épül fel egy nagykönyvtár, mint Bécsben.

A Galilei Kör, melynek SZABÓ Ervin aktív, irányító tagja volt, ezekben az években (az általános választójogi harc, a nagy sztrájkok korában) tudatosan kapcsolódott be minden egyetemi és egyetemen kívüli munkaterületbe, ahol politikai eredményt lehetett remélni.¹⁹ 1911. november 11-re nyilvános diákgyűlést hívtak össze az egyetemi könyvtárak reformjával kapcsolatban. A diákság panasza a férőhelyviszonyokra, a sérelmes pénzbiztosításra, a nyitvatartási idő kedvezőtlen beosztására és a beszerzés hiányosságaira vonatkoztak. A határozati javaslatnak az Egyetemi Könyvtárban levő példányán SZABÓ Ervin kezeírása olvasható, ami bizonyítja kezdeményező szerepét. A javaslatban a nyitvatartásnak este tízig való meghosszabbítását, a vásár- és ünnepnap nyitvatartás bevezetését, a kölcsönzési rend reformját, a szakfolyóiratok szabadpolcos használatát és az általány emelését kérték. Az Egyetemi Könyvtár a gyűlésen nem képviseltette magát; jellemző módon FERENCZI Zoltán a Galilei Kört nem tartotta olyan ifjúsági egyesületnek, „mely az összes egyetemi ifjúság nevében gyűlést hirdetni illetékes volna”.

Bár az illetékesek hivatalosan nem foglalkoztak a november 17-i gyűlésen elhangzottakkal, több adat mutat arra, hogy a haladó fiatalok követeléseinek mégis volt valami foganatja. A helyhiány enyhítése érdekében a jogtudományi kar a József körút 70. szám alatt egy — sajnos, rövidéletű! — kari olvasótermet nyitott. Pár nappal a Galilei Kör gyűlése után a könyvtárbizottság is újra elővette a bővítési programot s elhatározta, „hogy a pár évvel ezelőtt megszerkesztett memorandumot a mai viszonyoknak átalakítva” terjeszti fel a minisztériumba. November végén BALOGH Jenő államtitkár vezetésével egyetemi értekezlet²⁰ tárgyalta az egyetem könyvtári kérdéseit. Az értekezlet azonnal megvalósítandónak vélte a kari olvasóterem létesítését. A haladószellemű bölcsészkar professzorok (BEKE Manó, FRÖLICH Izidor) az ötletet „humanitárius”-nak vélték s az olvasóteremnek napilapokkal, szép-irodalommal való ellátását, mellette büfé létesítését javasolták s felajánlották a célra a bölcsészkar tanácsterem felét. FERENCZI Zoltán ellenezte a kari olvasóterem létesítését, nyilván azért, mert az az Egyetemi Könyvtár építési terveinek esélyeit rontotta volna. GENERSIICH orvosprofesszor BEKÉÉKKEL szemben a szélső reakció hangját képviselte: „bármit adunk, azonnal elégtelennek

¹⁹ A Galilei Kör történetére l. TÖMÖRY M. id. mű. — A Kör könyvtári törekvéseire l. TÓTH András: *A Galilei Kör a magyar könyvtárügyért.* (Könyvtáros 1959. 1. sz. 21–22. — E cikket TÖMÖRY nem ismeri.)

²⁰ A forrásanyag pusztulásának mérvére jellemző, hogy ennek az értekezletnek a lefolyásáról csupán az EK FZ iratok közt megmaradt, FERENCZI ceruza-kézírásával készült jegyzőkönyvfogalmazvány töredékéből értesülhetünk.

mondják. Ma sok ember megy egyetemre s nem odavaló. Ezek a legkövetelőbbek” — mondotta. Az Egyetemi Könyvtár kérdése ezen az értekezleten — a jegyzőkönyvfogalmazványból következethetően időhiány miatt — nem került napirendre. Viszont a könyvtári bizottság 1912 első napjaiban tartott ülésén újból állástfoglalt a könyvtári épület bővítése mellett. Bizonyos túlzásra mutatott egy 50—60 főnyi tudományos kutatóterem létesítésével kapcsolatos kívánság.

Az épületbővítés költségei — mint láttuk — tekintélyesek voltak. A kérdéssel a közvélemény és az országgyűlés is foglalkozni kezdett. 1911. november 11-én (a Galilei Kör gyűlésének napján) SÁGHY Gyula egyetemi jogprofesszor interpellált az Egyetemi Könyvtár szolgálati szabályzata és az építkezési tervek ügyében.²¹ ZICHY János miniszter elismerte, hogy a könyvtár túlzásfolt s elhelyezése nem megfelelő. Gyors intézkedésként kari olvasótermeket helyezett kilátásba, ahol a szegény és szorgalmas diákok ingyenes fűtés és világítás mellett tanulhatnak. A nagy építkezést illetően gyors javaslatot ígért. Pár hét múlva BENEDEK János képviselő kifogásolta a halogatást; azonnali intézkedéseket sürgetett, mivel véleménye szerint az egyetemi hallgatóságnak az egyetemi könyvtár szinte fontosabb, mint maga az egyetem. Jelezte a Ház előtt, hogy az olvasóteremben 72 hallgatóra jut egy ülőhely (Bécsben 15 főre!) s egybevetette a könyvtári átalányt több más európai könyvtáréval. Kifogásolta többek között a letétes kölcsönzés nehézkességét és a vasárnapi zárva tartás szenteskedő indokolását: „az összes pálinkás butikok nyitva vannak vasárnap és ezen nem botránkozik meg senki”. Állást foglalt a szabad folyóirat-pole és az olvasótermi anyag szaporítása mellett.²² — Pár nap múlva (BENEDEK felszólalásához csatlakozva) egyik neves szaklapunk, a *Jogtudományi Közlöny* foglalkozott a könyvtár kérdésével.²³ „Nálunk nem igen akarják megérteni, hogy az intézmények az állampolgárokért vannak” — kezdte sorait a névtelen cikkíró. Hivatkozott a könyvtár közismerten szegényes ellátottságára, rossz katalógusaira és igen éles hangnemben arra, hogy a könyvtár este nyolc után, szombaton délután és vasárnap zárva van. Az olvasóteremben szabadpolcos megoldást követelt s gúnyosan mutatott rá e megoldás szerinte egyetlen hátrányára, arra ti., hogy ebben az esetben nem lehet statisztikázni, „pedig nálunk ez mindennél fontosabb”.

A képviselőházi és sajtóbeli visszhang után 1912. január 23-án magas szintű értekezlet ült össze a minisztériumban, ismét BALOGH államtitkár vezetésével.²⁴ A megbeszélésen részt vettek a minisztérium egyetemi ügyosztályának vezetői és előadói, a képviselőház alelnöke (JANKOVICH Béla), a Múzeumi Könyvtár, ill. az Akadémiai Könyvtár főkönyvtárnokai (FEJÉRPATAKY László és SZILY Kálmán), a főváros polgármestere (BÁRCZY István), az egyetem képviselői (FRÖLICH rektor vezetésével), valamint a minisztérium építész-szak-

²¹ *Budapesti Közlöny*. 1911. 233. sz. (Országgyűlési Értesítő).

²² Uo. 1912. 10. szám. Az átalányösszehasonlítás érdekesebb adatai:

Egyetem	Kötetszám	Átalány
Budapest	278 333*	40 000
Bécs	782 710	60 000
Breslau	371 544	126 000
München	555 000	230 000
Strassburg	942 000	754 000

* Téves adat 478 333 helyett. Az adatok általában propagandisztikus jellegűek!

²³ 1912. 3. sz. (jan. 19.)

²⁴ EK FZ sk. jegyzőkönyvfogalmazvány.

értői (VARJÚ Elemér és KERTÉSZ Róbert). A magas grémium előtt több alternatív javaslat feküdt, ami — régi szokás szerint — lehetőséget nyújtott a meddő vitára, a mellébeszélésre, a lényeges intézkedések elodázására. Szóba került egy nagy (a múzeumi, akadémiai és egyetemi könyvtárakat magában foglaló) nemzeti könyvtár terve, az Egyetemi Könyvtárnak a dohánygyári telken történő elhelyezése, valamint (az akkori bécsi tervek visszhangjaként) „valahol messzebb a környéken” egy pótraktár létesítése, mely a kevésbé forgalmazott anyag elhelyezésére szolgált volna. A sokrétű tervezgetés ellenére érdemes egyes felszólalásoknál kissé elidőzni.

SZILY Kálmán akadémiai főkönyvtárnok szavait a jegyzőkönyv így foglalja össze: „Sok a baj, de a legnagyobb baj, hogy 3 könyvtár van, de igazi nagy könyvtár nincs. Köztük határvonal nincs. Sok közös mű van meg . . . és sok könyv nincs meg. Sokszor restelkedik. Nemzeti könyvtár kell.” Szavai világosan mutatják az akkori magyar könyvtárügy, azon belül elsősorban a gyűjtőköri kérdések rendezetlen voltát. BALLAGI Aladár szerint három nagy könyvtár sok, egy viszont kevés. Szerinte az Akadémiai Könyvtárt kellene feláldozni s egyesíteni az Egyetemi Könyvtárral.²⁵ A múzeumi könyvtárat ő is nemzeti könyvtárrá fejlesztendőnek tartotta. Az Egyetemi Könyvtár épületének a Károlyi-kertet ajánlotta; funkciójaként a tanárok, kutatók és nyomorgó egyetemi hallgatók érdekeinek szolgálatát jelölte meg. Nagyjából BALLAGI álláspontját támogatták JANKOVICH, FEJÉRPATAKY, FERENCZI, valamint BÁRCZY polgármester is, aki kifejtette, hogy őt a kérdés elsősorban városfejlesztési szempontból érdekli. Megoldásként most is a Szerb utcai telket ajánlotta.

Az értekezleten elnöklő államtitkár zárszavai semmitmondóak voltak s már szinte előrevetették a sikertelenség képét: „Gondoskodik — úgymond —, hogy érintkezés legyen a könyvtárak között s az eszméket képviselni fogja.” A forrásanyag majdnem teljes hiánya ettől kezdve erősen érezteti hatását és megnehezíti az összefüggések felderítését. Az akció egyelőre még nem maradt abba, azonban egyre több nehézség merült fel.

A könyvtári bizottság egyik ülésén BALLAGI Aladár már pesszimista volt: utalt a bizonytalan külpolitikai helyzetre (a második Balkán-háború kritikus hetei!) s jelezte, hogy a pénzügyi viszonyok miatt „e kérdés megoldása bizonyára hosszabb időre halasztást fog szenvedni”.²⁶ A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége 1912 végén megjelent együttes emlékirata „a magyar könyvtárügy fejlesztése érdekében” szintén arra mutat, hogy az Egyetemi Könyvtár építési tervei már nem voltak elsőrendűen érdekesek: elsősorban a pozsonyi és a debreceni egyetemi könyvtárak fejlesztéséről, ill. a népkönyvtárügyről emlékezett meg az emlékirat.²⁷ Kedvezőtlenül befolyásolta

²⁵ Ilyen tervek először a XIX. század hatvanas éveiben merültek fel. A tervet az Egyetemi Könyvtár és az Akadémiai Könyvtár vonatkozásában a Tanácsköztársaság könyvtárügyi szervezkedése keltette életre.

²⁶ KBiz. 1912. dec. 17. — Az 1912. évi LXIII. tc. 17. §-a már ekkor lehetővé tette a hadi szükségletek fedezését állampénztári vagy banki előlegezés, ill. más hitelművelet útján. Ez a rendelkezés volt a hadikölcsönök jogalapja.

²⁷ Magy. Könyvszle. 1912. 188—192. l. A Tanács az elvi irányvonalat megszabó, a Főfelügyelőség a gyakorlati végrehajtó szerv volt. A Tanács elnöke Wlassics Gyula, alelnöke FRANKÓI Vilmos, előadója MIHALIK József volt. Választott tagjai a közművelődési közélet kimagasló egyéniségei közül kerültek ki. Hivatalból jelöltek tagokat a Főfelügyelőség, az egyes tárcák, múzeumok, nagykönyvtárak s egyéb művelődési intézmények.

az építkezés propagandalehetőségét az is, hogy a jogi kar József körüti olvasótermét az érdeklődés hiánya miatt be kellett zárni s ezt a könyvtár ügyének ellenségei ki is használták.²⁸

A könyvtár vezetősége és a könyvtárbizottság a kedvezőtlen előjelek ellenére sem adta fel a reményt. Kapcsolatba léptek a SCHLICK—NICHOLSON-gyárral. Az üzem bemutatta a ma is alkalmazott SCHLICK—VAJDA-féle könyvállvány-szabadalom műszaki leírását és rajzait,²⁹ melyeken egy 2,25 m magas, 1 m széles, 21,5—31—41 cm mély állvány- és polcrendszer látható. A költségvetés szerint egy ilyen pole felállítása 180 K-ba került volna. — A könyvtárbizottságban MAGYARY Géza jogprofesszor állt a legkitartóbban a könyvtár ügye mellett. 1913 végén az egyik ülésen³⁰ válaszolta a könyvtár alapkérdéseit: az építkezést és az átalány ügyet. Kifejtette, hogy a Szerb utcában már nem lehet építkezni, mert a kérdéses telkeken nagyarányú házépítések kezdődtek. Most már csak a Szép utcai változat marad hátra. Azonban sietni kell, mert a belvárosi telekárak rohamosan emelkednek: ez az utolsó alkalom. Csak a pénzügyminisztérium akadékoskodik; a ferences rend egyetért a megoldással. Most már csak az Egyetemi Könyvtárnak kell a szükséges lépéseket megtenni. A beszerzéssel kapcsolatban a kari kívánságjegyzékek elavult formája helyett a rendszeres szakmai támogatás biztosítását javasolta. — FERENCZI válaszában kifejtette, hogy a ferencesek 1915 tavaszán óhajtják megkezdeni saját építkezéseiket. Az épületbővítés 4—5 millió K-ba, egy új épület mintegy 15 millió K-ba kerülne. Az éves beszerzési keret 40 000 K, melyből 6000 K a kötetés; a folyóiratok drágulása miatt „e rendszer szerint nem lehet könyvet rendelni”. Az átalánynak 70 000 K-ra való felemelése lenne szükséges.

Komoly formában még egyszer fellángolt a tervezgetés tüze — 1914 tavaszán! FERENCZI Zoltán és a könyvtárbizottság, elsősorban MAGYARY Géza határozott optimizmussal kezdték nézni az építkezés ügyét. A források hiánya miatt nem tudjuk pontosan megállapítani ennek az optimizmusnak az okát: sem az 1914. évi költségvetés és zárszámadás, sem az országgyűlési naplók és irományok nem tesznek említést építkezési terv konkrét elfogadása felől. Tény, hogy 1914 áprilisában elkészültek az alaprajzok, a könyvtár bekérte a ferences és a könyvtári telkek telekkönyvi betétlapjait. MAGYARY Géza professzor meglehangú levélben gratulált FERENCZINEK az építkezési kérdés megoldásához, mellyel „a könyvtár nagyon érdemes tisztviselői is végre valahára értékék céljukat”. Egy (feltehetően FERENCZI elképzeléseit vázoló) tervrajz szerint ekkor már a Szép utca nélkül tervezték a bővítést, viszont a ferences épületből nyerendő kiegészítéssel. A vázlaton kibővített nyílt oszlopcsarnokot látunk az előcsarnok előtt; a nagy előcsarnok részekre tagolt (két nagy ruhatárral és társalgóval). A ferences telekrészre tervezett új épületben hivatali szobákat s egy ötszobás igazgatói lakást találunk. Az udvar beépítetlen. Az emeleten az olvasóterem a jelenlegi méretű; a bővített oszlopcsarnok felett öt kis tanári olvasószobát terveztek. A kölcsönző az olvasóterem mellett helyezkedett volna el. Ehhez a tervhez csatlakozott az emeleti hivatali helyiségek új terve: a mai tájékoztató szobában két kis olvasóasztalt terveztek a segédkönyvtárt használók részére. A raktárak tervezésénél FERENCZI Zoltán 4242,60 m²-rel

²⁸ EK 907/1913. sz. irat.

²⁹ EK FZ iratok.

³⁰ KBiz 1913. dec. 19. (Az átalányösszegeknél az akkori korona és a mai forint váltószáma kb. 1 : 25.)

számolt: a földszinten 606,60, a két emeleten egyenként 1818 m²-rel. Az alapterület egyharmad része állványzatra, kétharmad része folyosókra és közökre szolgál. „Marad 1413 m² állvány, 1 folyóméterre 0,50 állványmélységgel esik 6 sor magasságban $35 \times 6 = 210$, egy m²-re 420 kötet, összesen 593 460 kötet.” Ugyanez a számítás 40 cm mélységgel 741 825 kötet elhelyezését teszi lehetővé. Az olvasóterembe 15 000 kötetet terveztek.³¹

A könyvtárak tervezetésébe ismét bekapcsolódott a Galilei Kör, — mégpedig igen széles politikai és társadalmi alapon. 1914. április 20-ra gyűlést hívtak össze az egyre nagyobb diáknyomor ügyében. A diáksághoz intézett felhívás megállapította, hogy a „gondtalan diákromantika” kora elmúlt; a Kör szociográfiai adatfelmérése megállapította, hogy az egyetemi hallgatók létfenntartását szolgáló különmunkák (leckeadás, címírás, irodai munka) bérei „rosszabbak a proletárok éhbérénel”. Az egyetemtől segítséget kértek, jelezték, hogy a diákság éhezik, de az egyetem habozott. Ez természetes, mert „... az osztálytudomány letéteményese nem mert színt vallani”. Negyvenkét egyetemi egyesület van a fővárosban; ígéretnek, de nem adnak semmit. „Az »ember küzdj és bízza bízzál« iskolás dogmája nem vigasztalhat többé, ha az idealizmus köntöse mögött ott áll ijesztő valóságában a meztelen nélkülözés és egytétlen társadalom.” Vannak a különböző diákegyesületek között világnézeti ellentétek, de „a diáknyomor valamennyiünk nyomora” és „a tudomány megunta a nyomort”. A diákság kívánságait tíz pontban foglalták össze; az első három pont a szállás és az étkezés kérdéseivel foglalkozik. A negyedik pont az egyetemi könyvtár reformjával kapcsolatos kívánságokat rögzíti (elsősorban az 1912. évi gyűlés már ismert határozatai alapján): új könyvtárápület létesítése, az olvasóterem bővítése, a vásár- és ünnepnap nyitvatartás, a kölcsönzési reform. SZABÓ ERVINÉK hatására a következő pontok a fővárosi kultúrház s a benne létesítendő nyilvános könyvtár, a fiókkönyvtárak és felszerelésük, tudományos felvilágosító iroda, egyetemi olvasószoba létesítésével foglalkoznak. Egészségügyi és sportkérdések, az ösztön- és szigorlati díjak reformja, diákparlament létesítésére irányuló óhaj fejezi be a kívánságok jegyzékét.³² Az Egyetemi Könyvtár — szokás szerint — a gyűlésen nem képviseltette magát.

A konzervatív diákszervezetek igyekeztek a Galilei Kör vitorláiból a szelket kifogni. Viszont láthatólag kisebb politikai iskolázottsággal rendelkeztek, mint radikális ellenfeleik. „A gazdasági diákmozgalom szervező bizottsága” április 30-ra ellengyűlést hívott össze; a meghívó hangneme finom, udvarias s távol áll minden harcias szellemtől. A tárgysorozat: a diákság társadalmi és gazdasági helyzete, valamint a diáksegélyezés. A meghívó jelzi, hogy a professzorok is átérzik a kérdés fontosságát: az elnökséget BEÓTHY Zsolt vállalta; az egyetemi tanácsot MÁGÓCSY-DIETZ Sándor bölcsészkar dékán fogja képviselni. Akadályoztatás esetén írásbeli véleménynyilvánítással is megelégedtek. A meghívó nem sorolt fel kívánságokat s az Egyetemi Könyvtár kérdését még csak nem is érintette. A konzervatív taktika nem volt sikeres. Az Egyetemi Könyvtár megfigyelőjeként jelenvolt BALLUN Géza gyakornok jelentéséből tudjuk, hogy a Galilei Kör erre a gyűlésre is bevitte saját programját. RÁKOS

³¹ EK FZ iratok; a hivatali helyiségekre: EK 1436/1914. sz., 1912. évi tervrajzot tartalmazó irat.

³² A Galilei Kör (TÖMÖRY által nem ismertetett) meghívója: EK 440/1914. sz. a. — A konzervatív gyűlés iratai uo. 1050 és 1075/1914. sz. a.

Ferenc joghallgató felszólalásában³³ panaszkodott az olvasótermi férőhelyek elégtelensége, az esti és vasárnapi zárvatartás miatt; az új beszerzésekről jegyzékek készítését javasolta, valamint tágas folyóiratolvasót a hallgatóság használatára. (Berlini példára hivatkozott, ahol 130 fő részére 2500 folyóirat áll rendelkezésre.) A professzorok nem mutattak túlságos megértést a könyvtári kérdések iránt. HEGEDŰS István kifejtette, hogy a hallgatók az Egyetemi Könyvtárban meglevő lehetőségeket sem használják ki. Még BEKE Manó is a jogászolvasó bezárásával érvelt. — Ezen a gyűlésen szerepelt a nyilvánosság előtt hosszú ideig *utoljára* az Egyetemi Könyvtár kérdése.

Az Egyetemi Könyvtár valóban égető, megoldásra váró problémái az első világháború előtti utolsó alkalommal is a nagy társadalmi kérdésekkel együtt jelentkeztek. Gazdag országban, komoly szakemberek alapjában reális terveket készítettek, hogy egyik legrégebbi hagyományokkal rendelkező művelődési intézményünk régóta kísértő bajaira orvoslást találjanak. Pénzügyi szűklátókörűség, a lényegét látni nem képes, sokszor frázisokba burkolódzó művelődéspolitikai szemlélet a tervek valóra válását megakadályozta mindaddig, amíg arra lehetőség volt. Ekkor még a haladó erők szervezett támogatása sem volt elég a gátló körülmények felszámolására. Pár hónappal az áprilisi gyűlések után kitört a háború s megérkezett a miniszteri rendelkezés, — nem az építkezések megindítása, hanem az „értékek és iratok közveszély esetén biztonságba helyezése tárgyában”. A könyvtári alkalmazottak sorra bevonultak, majd 1914 novemberében megkezdődött a hadikölcsönök jegyzése.³⁴ A szép, kezdetről reális tervek a történelem nyomta rá a szomorú bélyegzőt: „ad acta!”

A. TÓTH: PLÄNE ZUR WEITERENTWICKLUNG DER BUDAPESTER UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK IN DEN JAHREN 1906—1914

In den beiden letzten Jahrzehnten vor dem ersten Weltkrieg mußte beinahe eine jede große wissenschaftliche Bibliothek der ungarischen Hauptstadt erhebliche Schwierigkeiten überwinden. Auch die Universitätsbibliothek bildete dabei keine Ausnahme. Die Zahl der Studenten nahm bedeutend zu, und es wurde von der öffentlichen Meinung mit immer größerem Nachdruck gefordert, daß die Bibliothek auch eine fortschrittliche wissenschaftliche Funktion haben müsse. Der Kampf um den Umbau des veralteten Bibliotheksgebäudes begann im Oktober 1906 mit der Polemik, die im Tagesorgan *Pesti Napló* ('Pester Tagebuch') eröffnet wurde. Dem Entwurf nach sollte nicht nur die Handbibliothek im Lesesaal vollkommen modernisiert werden, sondern auch die Errichtung eines selbständigen, sich bis zur angrenzenden Nebengasse (Szép utca) erstreckenden Bibliotheksgebäude wurde vorgesehen. Die Leitung der Bibliothek — an ihrer Spitze mit Direktor Z. FERENCZI — war den Umbauplänen durchaus nicht abgeneigt, ja sie selbst nahm an der Ausarbeitung der Pläne aktiv teil, aber weder die Bibliothekare, noch der Bibliotheksausschuß der Universität, noch die Universität selbst konnte erreichen, daß die Pläne auch verwirklicht werden. Das zuständige Ministerium vertrat die Angelegenheit nicht mit der nötigen Energie. Es half auch nichts, daß die fortschrittlichsten Vertreter der öffentlichen Meinung ihre Stimme im Interesse der Universitätsbibliothek erhoben. In der Zeitschrift der radikalen bürgerlichen Intelligenz, *Huszádik Század*

³³ RÁKOS Ferenc (1893—1963) jogász, 1919-ben a budapesti forradalmi törvényszék elnöke. 1945 után fontos jogászai pozíciókat töltött be. Műfordítással is foglalkozott.

³⁴ Biztonsági utasítás: EK 3157/1914. sz. — Hadikölcsönjegyzés: 2082/1914. sz. — Kevéssel a háború kitörése előtt FERENCZI Zoltán a helyrajzi katalógus készítésével kapcsolatos utasítás ellen tiltakozott (1330/1914. sz. irat alatt található. „Jelentés . . .”) azzal, hogy az ahhoz szükséges 42 000 ft-ot inkább az Egyetemi Könyvtár „lényeges hibái” kiküszöbölésére kell fordítani.

(‘Zwanzigstes Jahrhundert’), ergriffen Ervin SZABÓ und József MADZSAR das Wort und stellten vor allem die rückständigen Verhältnisse in der Handbibliothek des Lesesaals an den Pranger.

Allein die gewaltig zunehmende Zahl der Bibliotheksbesucher hätte eine gründliche Lösung der Frage gefordert. Während 1906 9600 Leser etwa 70 000 Bände benützt haben, besuchten 1913 16 760 Leser die Bibliothek und benützten 130 000 Bände. In die noch immer ungelöst gebliebene Frage schaltete sich 1911 der radikale Verein der Studenten, der „Galilei-Kreis“ ein. Auf stürmischen, öffentlichen Studentenkundgebungen wurden die Entwicklungsprobleme der Universitätsbibliothek zusammen mit Fragen der allgemeinen menschlichen Fortschritts diskutiert. In seinen Bestrebungen wurde der „Galilei-Kreis“ auch von ähnlich gesinnten Professoren, besonders von denen der philosophischen Fakultät (u. a. von Manó BEKE, Izidor FRÖLICH) unterstützt. Der Fall wurde auch im Parlament erörtert: ein Professor-Abgeordnete interpellierte im Interesse der Lösung und versuchte — von mehreren Abgeordneten unterstützt — für die Universitätsbibliothek eine staatliche Subvention zu erwerben. Das Ergebnis dieser Aktion war, daß am Jahresbeginn 1912 eine Ministerkonferenz sich mit den Entwicklungsfragen der Universitätsbibliothek, bzw. im allgemeinen mit den Zuständen und mit der Koordination der einzelnen wissenschaftlichen Bibliotheken in Budapest beschäftigte. Die Auswirkungen der außenpolitischen Ereignisse wurden aber zunehmend merkbar: Im Jahre 1912 verhinderten die militärischen Ereignisse auf dem Balkan die Lösung. Die Pläne ließ man aber trotzdem nicht endgültig fallen: Das Frühjahr 1914 brachte wiederum ernste Hoffnungen, auch der „Galilei-Kreis“ erhob seine Stimme, jetzt war es aber schon wirklich zu spät. Durch den Ausbruch des ersten Weltkrieges wurden die schönen, weitblickenden Pläne zur Entwicklung der Universitätsbibliothek, welche Pläne sich während der vergangenen Jahre stets mit fortschrittlichen, auf die Lösung großer gesellschaftlicher Probleme gerichteten Bestrebungen verbunden meldeten, schnell „ad acta“ gelegt.